

Monografija M. Damjanović, i po bogatstvu i istraženosti izvora na osnovu kojih je napisana, i po nivou interpretacije i svom doprinosu rasvetljavanju mesta i uloge naprednog pokreta studenata Beogradskog univerziteta u istoriji našeg revolucionarnog pokreta, nesumnjivo izražava stupanj dosadašnje izučenosti tog pokreta i predstavlja nov, značajan doprinos našoj savremenoj istoriografiji. Verujemo da je njena pojava obradovala ne samo naučne radnike, a pre svega istoričare naše najnovije istorije, već i sve one kojima je istorija našega revolucionarnog pokreta bliska i draga.

Mirosljub Vasić

*VJEKOSLAV MIKECIN, POVIJEST I KRITIČKA SVIJEST
(INTELEKTUALAC I REVOLUCIJA)*

Izd. Mladost, Zagreb 1974, str. 240

Još jedna interesantna knjiga Vjekoslava Mikecina obogaćuje našu marksističku literaturu. Dosad objavljene autorove knjige »Suvremena talijanska filozofija« (1966), »Marksisti i Marx« (1968), »Socijalizam i revolucionarni subjekt« (1970), »Otvoreni marksizam« (zbornik, 1971), »Marksizam i umjetnost« (antologija, 1973), daju nam naslutiti da je Vjekoslav Mikecin živo zainteresiran za najsuvremenija kretanja marksističke teorije i kod nas i u svijetu. Mikecin je jedan od malobrojnih naših teoretičara koji bi htio uhvatiti u letu probleme suvremenoga živog čovjeka, ne samo kod nas nego i na Istoku i Zapadu, ne samo intelektualca nego i radnika i običnog građanina. S kakvim se problemima oni susreću danas? Kakva je njihova misija u ovim historijskim trenucima? Kakve su im perspektive za budućnost? Jedan od malobrojnih je također, koji se, služeći se Marxom i polazeći od njegovih postavki i teorija, ne da zatvoriti u prošlost nego na svjetlu stogodišnjih iskustava u razvoju društava pokušava ponovo definirati, odrediti i obogatiti novim sadržajima neke marksističke pojmove i definicije. Mikecin je izvrstan poznavalac klasika marksizma, njegovih sljedbenika koji su razvijali i tumačili — u svojim okvirima — utemeljitelje marksističke teorije čovjeka i društva kao što su: Lefebvre, Trocki, Lukács, Gramsci, della Volpe, Benjamin, Garaudy, Basso, Lunačarski i drugi.

Oslanjajući se na sve te teorije, uz dobro poznavanje socijalističke prakse zemalja koje su zakoračile prema socijalizmu, i dobro poznavanje kapitalističkog svijeta danas, Vjekoslav Mikecin razmišlja o snagama koje bi mogle biti glavni nosioci povijesti našeg doba. Čini mu se neophodnim, prije nego što se ulazi u bilo kakvo teoretiziranje, da se preispitaju pojmovi utemeljitelja marksističke teorije i da se ti pojmovi ponovo definiraju. U toku sto godina razvoja društva, i na ekonomskom i na političkom planu, sadržaj pojmova se bitno izmijenio. Proletariat Marxova doba nema, npr., nikakve sličnosti s proletarijatom druge polovice dvadesetog stoljeća. Mikecin, uz ostalo, ukazuje i na razlike i uviđa mogućnosti novog pristupa i razvoja marksističke teorije.

»Povijest i kritička svijest« s podnaslovom »Intelektualac i revolucija« niz je članaka prigodno napisanih, manje-više već objavljenih u našim ili stranim časopisima ili pročitanih na našim ili međunarodnim skupovima između 1967.

i 1974, a neki su objavljeni prvi puta u ovoj knjizi. Iako različiti — jer su u različito vrijeme i za različite svrhe bili napisani — svi ti eseji imaju zajedničko: propitati i promisliti, uz ostalo, situaciju i ulogu intelektualca u odnosu na proletersku klasu i revoluciju koja »smjera radikalnoj (socijalističkoj) izmjeni postojećeg načina opstojnosti« (5). Jer »odviše se nejasnoća, pometnji, pa i hotimičnih mistifikacija nataložilo oko toga odnosa; pokušavajući rasvijetliti barem neke njegove aspekte, i to u perspektivi kritičkog, historijsko-materijalističkog mišljenja i primanja svijeta i čovjeka, te su rasprave, u isti mah, i kritika dogmatskog ideologiziranog (mistifikatorskog) mišljenja intra muros« (5).

Ako smo svi suputnici, kaže V. Mikecin, koji želimo graditi novi, drugačiji svijet, a podliježemo podjeli rada u našim društvima, kakva je dakle funkcija, intelektualca danas u tim društvima, toga mislioca i toga nosioca progressa? Osvrćući se unatrag na 40-godišnju socijalističku praksu, može se zapitati zajedno s autorom ove knjige: koji su to pravi protagonisti neuspjeha socijalističkog svijeta danas, kakva je uloga modernog proletarijata, kakva je sudbina intelektualca, ili terminologijom Vjekoslava Mikecina, te kritičke svijesti, koja je htjela — polazeći sa stajališta proletarijata — mijenjati postojeći svijet? Kako završavaju ti intelektualci i ta kritička revolucionarna svijest tih mijenjanja, ta kritička svijest viđena kao korpus znanja, prenositelji ne samo negacije toga starog svijeta nego i tvoraca, produbljiivača te svijesti? Kakva je dakle njihova sudbina u različitim sredinama?

Uz to, kako se ta sudbina intelektualca odnosi spram sudbine klase u čije ime on istupa, spram same tradicije, ako se tradicija uzme u smislu vrednovanja, u smislu onoga pozitivnog u tradiciji? Imajući u vidu teoriju i praksu, mogu se, prema Mikecinu, konstatirati dva pravca: s jedne strane išlo se za produbljiivanjem, razrađivanjem i obogaćenjem marksističke teorije, što je imalo za posljedicu samo odstranjenje tih teoretičara iz krila službenih linija, i s druge, zaglavljivanjem u dogmatizam i pretvaranje *dijalektičkog* materijalizma (kurz. Z. K.) u dogmatsku ideologiju. Suvremenu demistifikaciju toga dogmatizma i dogmatiziranih pokreta, koji su polazili od marksizma i završili u dogmi, po kojoj su napredni marksisti udarali u međunarodnim razmjerima, interesantno je sagledati na fenomenu umjetnosti i znanosti, što V. Mikecin i pokušava.

»Povijest i kritička svijest« podijeljena je na tri dijela. Prvi dio okuplja članke koji govore o inteligenciji i komunističkom pokretu: Napomene o inteligenciji i komunističkom pokretu; Partija, teorija, klasa; Intelektualci, klasa i revolucija; Izgledi evropske ljevice, te: Frantz Fanon ili misao antikolonijalne revolucije. Drugi dio govori o odnosu umjetnosti i revolucije: Umjetnost i revolucija; O funkciji književnosti i negaciji građanskog svijeta; Krleža i moja generacija; Radnici, kultura i samoupravljanje; zatim: Marksizam i umjetnost. Studija prvi puta objavljena u ovoj knjizi: »Sartre i marksizam« uvrštena je u treći dio ovoga zanimljivog rada uz eseje kao što su: Gramscijeva misao u Jugoslaviji, Galvano della Volpe i problemi materijalističke dijalektike; te: Marksist György Lukács. Tako široku problematiku, o kojoj razmišlja Vjekoslav Mikecin, nije moguće zaokružiti u jednom ovakvom prikazu. Upozorit ćemo, međutim, na neke od tih problema, jer autor želi dati svoj doprinos brojnim teoretskim nastojanjima, i u nas i u svijetu, usmjerenima da pokažu u kojem je smislu danas »izvorna marksistička misao (kurz. V. M.), aktualna i superiorna u rješavanju temeljnih pitanja naše epohe, tj. u kojem je smislu ona misao revolucije« (5). Da bi »*klasna svijest* (kurz. V. M.) nakon svih iskustava (dogmatizama, ideologizama, birokratskih manipulacija, itd.) bila doista revolucionarna, tj. da bi bila svijest

revolucionarnog obrata, ona prije svega mora biti *kritička svijest*. A istinski marksistički intelektualci danas, koji stoje na 'stajalištu preletarijata' u modernom značenju te riječi, povijesno su determinirani da na to ukazuju, jer naposljetku i sami dijele sudbinu proleterske klase« (5—6).

Ako se danas gleda na strukturu modernog svijeta on i dalje ostaje podijeljen na antagonističke klase, upozorava nas autor, i neprestano je miniran protivrječnostima. Dakle, zaključuje V. Mikecin, on sadrži sve elemente za »njegovo revolucioniranje, a to znači za postizanje novih, viših, progresivnijih oblika života« (9). Nosilac organizacije tog revolucioniranja masa mora biti jedna formirana politička partija, dosad komunistička partija, koja se dakle »izvorno javlja kao instrument revolucije koje je masovni subjekt proletarijat. Ali kako proletarijat nije homogeniziran i kako se mora stalno homogenizirati, strukturirati kao moguća prevratnička snaga, tu ulogu preuzima na sebe partija« (9). Instrument revolucije, dakle, i »mandator povijesti«, kako to, pita se autor, da komunistički pokret ulazi iz jedne krize u drugu? Otkud odbijanje svake demokracije, otkud gušenje najosnovnijih sloboda, te otkud taj sukob s revolucionarnom inteligencijom? Mikecin pokušava izvesti zaključak. Idejne postavke, koje su odigrale neobično važnu ulogu pri konstituiranju komunističkih pokreta, a prije svega komunističkih partija kao organizacijskog političkog oblika modernog proletarijata, a kasnije se provodile u praksi, mogle bi se, kaže autor, svrstati u neku vrstu filozofije povijesti, ali takve filozofije povijesti u koju je ušlo ponešto i od hegelovske filozofije povijesti. Upravo ti preostaci hegelovskog (ta identifikacija subjekt-objekta) u komunističkom pokretu važan je faktor koji će doći do izražaja kad se pokuša rekonstruirati odnos između intelektualaca i komunističkog pokreta, koji je često završavao pravim dramama i tragičnim epilozima. Kad je riječ o sukobima s postojećom politikom, zašto se baš pojavljuje intelektualac kao njihov glavni nosilac? Jednostavno zato, kaže Mikecin, što u podjeli rada, kao intelektualac, on ima za to u pravilu najveće mogućnosti.

Od instrumenta revolucije partija se pojavljuje kao »mandator povijesti«, mandator koji postaje »osnovni nosilac i garant realizacije definiranih zakona povijesnog kretanja« (10). Ali kad se zakoni dijalektike počinju kanonizirati, kao u doba staljinske ere, kad zavlada politički — birokratski — voluntarizam, kakva postaje sudbina te »kritičke svijesti«? Što se događa s intelektualcem, pita se autor, da bi odgovorio: progoni, anateme, Sibir — što nam povijest našega doba dovoljno pokazuje — za one koji misle, razmišljaju, koji su dalekovidni, koji proziru »čistoću« te »filozofije povijesti« i vide u njoj samo »praktičnu ideologiju« koja služi kao neprobojni monolitni omotač aparata na vlasti, »čuvara koherencije«. To je sudbina nekih istaknutih marksističkih teoretičara: Kolakovskog, Schaffa, Lebebvrea, Kosika, Garaudyja, i dr.

Što, međutim, omogućuje staljinizam u partiji? Zar samo objektivne, društvene, okolnosti? Otkuda ta žalosna činjenica da su brojni glasoviti intelektualci, koji su bili ne samo suputnici već sudionici i istaknuti akteri toga pokreta, bili, baš oni, prognani ili su sami morali napustiti partiju, jer su odbacivali okamenjene sheme? Kako to da se dijalektički materijalizam odjednom ukrotio, pita se i sam Sartre, da su njegovi instrumenti zardali, da je pretvoren u dogmu koja služi da teorijski legitimira niz pogrešnih procjena i pogrešnih političkih akcija te partije? A da bi desetke godina kasnije ta ista partija uvidjela svoje prijašnje greške i sama prihvatila i potvrdila mišljenja onih koje je bila prognala? Ta izopačena ideološka svijest, koja se pojavljuje u komunističkim pokretima, oslanja se, smatra Vjekoslav Mikecin, na hegelijansku filozofiju povijesti, i to u

njenom specificiranom izdanju. Pomoću nje su se »branile i opravdavale sasvim određene stečene socijalne pozicije i privilegije. Ako je, naime, partija zamišljena kao mandator povijesti, ako je ona čuvar telosa povijesti, ako je ona majeutičar i egzекutor neumitnoga dijalektičnog kretanja u smislu stalne progresije društva ka višim oblicima i totalnoj slobodi, totalnoj pravičnosti i jednakosti među ljudima, ukratko ka komunizmu kao definitivno 'razriješenoj zagonetki' i kao pomirenju svih opreka, i ako se, uz to, partija reducira na partijski 'aparati', ako se institucionalizira u okviru samoga pokreta, onda su posljedice takvog shvaćanja neizbježno fatalne« (12). U okviru tih razmatranja Vjekoslav Mikecin nas upoznaje s Gramscijevim, s Marxovim, s Mannheimovim određenjem intelektualca, određenjem i analizama, koji su aktualni i danas kao i u doba kada su nastajali.

Ono što, međutim, posebno zaokuplja autora ove knjige jest pitanje: što, zapravo, može dovesti do radikalnih promjena modernog svijeta, kakav je odnos — a o njemu je već vrlo oštromno i vrlo duboko raspravljala Roza Luxemburg — između spontanosti, stvaralačke inicijative i organizacije? Ma kako god se o tome odnosu teoretiziralo, jedno je jasno, naglašava V. Mikecin, a to je da »niti jedan ozbiljan socijalnopolitički pokret koji smjera na radikalnu promjenu modernog svijeta ne može računati na uspjeh a da se na adekvatan način ne *strukturira* (kurz. V. M.), a to znači da izgradi kao svoj instrument odgovarajuću političku partiju. S druge strane, on se mora osigurati da taj instrument ne izraste u svrhu, da se pojavi kao samostojna, u sebe zatvorena institucija, koja naređuje a ne prima savjete, koja vlada a ne želi biti vladanje u službi slobode i istine, koja misli, ali tako kako bi spriječila misao, i naposljetku, koja intelektualce, u najboljem smislu te riječi, uzima kao dekoraciju da joj se ne bi predbacilo da je primitivna, ali koja ne želi sama izrasti u 'kolektivnog intelektualca' u gramšijevskom smislu riječi« (16–17).

Kakva je, dakle, uloga partije? Mikecin kaže: »U tom smislu radije zamišljam partiju kao medijatora nego mandatora povijesno-revolucionarne prakse, kao *forum* (kurz. V. M.) u pravom smislu te riječi, u kojem se sabiru i iz kojeg zrače najbolje intelektualne inicijative. A na kraju, da to ne bi ostala puka želja, mora biti zadovoljen osnovni uvjet: — da taj forum postane doista *forum* vlastite proleterske klase umnih i fizičkih proizvođača društvenih dobara, organiziranih na nivou vlastite nacije čija su zapravo supstancija i budućnost baš ti umni i fizički proizvođači. Samo tako komunistički pokret i n k a r n i r a n u partiji može odigrati oslobodilačku ulogu od svih oblika klasne, nacionalne i druge potčinjenosti, eksploatacije, neravnopravnosti« (17).

Kad je danas riječ o teoriji, partiji, klasi, moramo, upozorava nas autor, promisliti Lenjinovu definiciju: »Bez revolucionarne teorije ne može biti revolucionarnog pokreta.« Posljedice empirizma, praktičizma, miješanje taktike i strategije u komunističkim pokretima u svijetu poznate su. Prvi zadatak pravih komunista, zaključuje Mikecin, rad je na teoriji, rad na »izučavanju uvjeta, činilaca, itd., historijskog kretanja«. Drugim riječima, to znači »njegovanje kritičkog, tj. revolucionarnog mišljenja. Partija koja ne umije biti na razini takvog zadatka, koja ne umije biti doista njegovatelj i prenositelj *povijesne istine* (kurz. V. M.), nego se izgubi u raznim pragmatizmima, taktikama, oportunizmima itd. ne može polagati pravo da bude predvodnički odred u borbi za novi svijet, u izgradnji novog svijeta« (18, 19).

Često se, međutim, pod nazivom marksizam skriva njegova najčistija negacija, jer marksizam je otvorena, kritička misao u teoriji i praksi. A praksa, socijalna

i politička, kriterij je istinitosti, verifikacija svake teorije, verifikacija povijesne istine ili istine povijesti a da se ne zapadne, kao što to rade vulgarizatori i dogmatičari, u prazni i slijepi prakticism i pragmatizam, voluntarizam, simplifikaciju, staljinizam, jer pitanje istinitosti svijeta, pitanje istine nije pitanje spekulacije nego pitanje prakse. Vjekoslava Mikecina zabrinjava činjenica, koja se često potvrđivala, da »ono što je bilo *taktički* nužno i što može biti taktički dugo nužno, zamračuje (guta) one krajnje ciljeve, krajnju tezu koju možemo imenovati strategijom pokreta a to je — izgradnja doista socijalističkog društva« (21).

Socijalističko društvo nije, kaže lijepo autor »Povijesti i kritičke svijesti«, »produkt puke želje šačice ljudi, nego [...] je on energičan zahtjev moderne epohe, zahtjev koji je položen u temeljima kapitalističkog društva« (35). Pokreti našeg doba za socijalnu s jedne i nacionalnu emancipaciju s druge strane, prožeti su socijalističkim idejama. Kakve su, međutim, perspektive socijalizma u svijetu, posebno u zemljama visokorazvijenog kapitalizma? Odgovoriti na to pitanje znači osvjetliti pitanje, prema Mikecinu, s tri aspekta: 1. s obzirom na društvenu stvarnost tih zemalja, 2. s obzirom na zbivanja u zemljama tzv. Trećeg svijeta, i 3. s obzirom na događaje u zemljama koje grade socijalizam.

Koje bi zapravo snage imale biti nosilac povijesnog kretanja? Marxova teorija da je materijalna bijeda i apsolutno osiromašenje radničke klase, uz niz drugih nečovječnosti i apsurdna u životu radničke klase, koja se postavlja kao »grobar« kapitalizma, navodi Vjekoslava Mikecina na razmišljanje u okviru novih, suvremenih datosti. Radnička klasa u razvijenim kapitalističkim zemljama ima gotovo zavidno visok standard. Briga o njenim materijalnim i kulturnim potrebama, o njenim demokratskim pravima velika je. Tek petina, pa i manje, nehomogenog stanovništva u SAD i Francuskoj, npr., izložena je materijalnoj bijedi. Radnička klasa, dakle, ne postavlja se više kao mogući motor revolucionarne akcije ni kao osnovni subjekt revolucionarne transformacije kapitalističkog sistema. Uхваćena u klopuk potrošačkog društva radnička klasa prestaje biti revolucionarna. Mikecin se poziva na posljednja djela Garaudyja: »Velika prekretnica socijalizma« i »Za jedan francuski model socijalizma«, zatim na marksistički orijentiranog istraživača Andréa Gorza: »Radnička strategija i kapitalizam«, te djela Sergeja Malleta, zatim Marcusea i druge lijevo orijentirane teoretičare. Detaljna analiza novih oblika alijenacije ne samo radničke klase, nego i ostalih slojeva društva, nameće se kao neophodna. Koji su to nove proturječnosti koje bi se javile kao pokretači revolucionarne akcije? Koji su to slojevi koji teže za novim strukturalnim promjenama?

Sve u svemu, kakvi su izgledi evropske tradicionalne ljevice? Tko jest i tko može biti objektivno temeljni nosilac transformacije društava danas? Tko je masovni revolucionarni subjekt »u ovom svijetu koji nije više onaj iz kojeg nam dolaze poruke npr. klasika marksizma, na koje se mnogi, i to vrlo često dogmatski, pozivaju kao na 'svete tekstove' [...] — tko je osnovni nosilac akcije koja (i objektivno i subjektivno) stvari gura prema socijalizmu?« (49).

Kakva bi bila nova definicija radničke klase, toga modernog revolucionarnog subjekta? Prema Mikecinu, moderna proleterska klasa su »svi oni koji stvaraju višak vrijednosti, a nisu u takvom socijalnom položaju (nisu vlasnici sredstava za proizvodnju) da o njemu odlučuju nego o njemu odlučuje netko drugi« (52). Proletarijat bi se, kaže Mikecin, mogao podijeliti u proletarijat »po sebi« — proletarijat kao povijesna danost koji predstavlja moderni svijet, i proletarijat

»za sebe« — proletarijat svjestan, koji ima za cilj nove društvene odnose u besklasnom društvu. Kako stoji, međutim, s proleterskim internacionalizmom? Poznato je da u razvijenim kapitalističkim zemljama domaći radnik pokazuje netrpeljivost pa i mržnju prema uvezenom radniku. Ni ne čudi! Zakon ponude i potražnje lomi se na njegovim leđima. Obilje ponude inozemne radne snage spremne da radi za mnogo nižu satnicu — ali još uvijek dovoljno visoku prema onoj u vlastitoj zemlji — ugrožava domaćeg radnika. Ksenofobija je, dakle, neizbježna, jer su interesi radničke klase u pojedinim zemljama različiti. Problem postaje neobično složen i nije ga ni na teoretskom planu lako riješiti: »Želio sam, kaže V. Mikecin, kazati koliko je složeno pitanje tzv. revolucionarnog subjekta danas i u tom smislu naglasiti kakvi sve problemi stoje pred izradom moderne teorije revolucionarnog preobražaja suvremenog društva u pravcu socijalizma, o čemu dogmatičari niti ne snivaju« (53).

Socijalizam nije, međutim, samo pitanje ekonomskog napretka, zaključuje autor, nego je to više pitanje povijesnog, konkretnog ljudskog telosa, cilja, svrhe prema kojoj bi se trebalo kretati novo društvo, a to je »nova, besklasna ljudska zajednica« (56). U tom smislu bi se trebalo da razvijaju socijalističke zemlje, jer samo kao takve mogu biti uzorom i motorom socijalnih prevrata u kapitalističkim zemljama.

Svaka od studija Vjekoslava Mikecina zahtijevala bi dublju analizu, izazvala bi niz pitanja na koja bi nam autor, sa svom svojom promišljenošću i studioznošću dao iscrpnije odgovore. Jer kad se nađeno na posljednjoj stranici ovog lijepo pisanog i smislenog djela koje nam, po najznačajnijim imenima svjetskih mislilaca i teoretičara novog svijeta i društva, predstavlja samog autora kao neumornog mislioca koji nastoji da razradi, osmisli i promisli probleme koji niču i u našem društvu i u društvima koja nas okružuju, otvara nam se niz problema o kojima bi autor mogao reći svoje. Ali na ta promišljanja i osmišljanja socijalizma, Marxa i marksizma, autor nas poziva *sve* jer dogmatizam se još previše čvrsto drži u socijalističkom svijetu. Promijenjeni društveni odnosi traže i svoje teoretičare koji bi zacrtali nove linije praksi da bi se ostalo u skladu s Marxovom dijalektikom.

Zlata Knezović

ŽENA U BORBI 1943/45. Izd. Konferencije za društvenu aktivnost žena Hrvatske, časopisa »Žena« i Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb 1974, str. 522

Potkraj 1974. godine izašlo je iz štampe reprint izdanje glavnog ženskog lista za vrijeme rata na području Hrvatske, »Žena u borbi«. Tako je to vrijedno izdanje postalo ponovo pristupačno najširim slojevima naroda.

Odluka da se objavi svih 17 ratnih brojeva »Žene u borbi« donesena je prigodom proslave 30-godišnjice Konferencije Antifašističkog fronta žena Hrvatske (1973) na inicijativu redakcije časopisa »Žena«, koji je direktni nasljednik i nastavak »Žene u borbi«. Punu podršku toj odluci pružila je i Konferencija za društvenu aktivnost žena Hrvatske.